

STARPTAUTISKO TIESĪBU APAKŠNOZARE

STARPTAUTISKO PUBLISKO TIESĪBU, STARPTAUTISKO PRIVĀTTIESĪBU UN NACIONĀLO TIESĪBU SAKARS UN MIJIEDARBĪBA

*Dr. iur. Aleksandrs Baikovs,
Rēzeknes Tehnoloģiju akadēmijas viesdocents, Latvija*

*Dr. iur. Ilona Bulgakova,
Rēzeknes Tehnoloģiju akadēmijas asociētā profesore, Latvija*

Abstract

The purpose of this paper is to analyze the interplay between international public and private law and national law, and to provide an assessment of the theory of public and private law and its interrelationship.

Private international law is closely linked to public international law. However, if public international law is an autonomous system of law, then private international law is an integral part of national law, since it governs cross-border private law relations.

The objectives of the study stem from its purpose, namely: to clarify the nature and understanding of international public and private law; to clarify the relationship between international public and private law and national (internal) law. The object of the research is the problems of the relation and interrelation of international public and private law.

As a result of the study, several conclusions were drawn, which are as follows: 1) public international law is an independent legal system, but private international law is an integral part of national law; 2) there is a relationship between public international law and private international law; 3) general theoretical categories and concepts are partly incompatible with the nature of both international

<http://dx.doi.org/10.17770/acj.v3i88.4419>

This journal is distributed with an international license:
Creative Commons Attribution 4.0 International License

public and private international law; 4) the value, validity, and credibility of contemporary theoretical research in international law largely depends on the inclusion of relevant categories and

The following methods have been used in the research: analysis and synthesis, induction and deduction, abstracting, generalization, analogy, idealization, formalization, axiomatic method, systematic and historical research.

Keywords: public international law, international private law, national (domestic) law, principles and objects of international public and private law.

Ievads

Mūsdienu starptautisko publisko tiesību un privāttiesību zinātnes attīstības etapam raksturīga arvien pieaugoša interese par teorijas saikni ar praktiskiem risinājumiem. Piemēram, profesors A. Fogels grāmatā “Modernās starptautiskās tiesības” sniedz mūsdienu starptautisko tiesību definīciju: “Modernās starptautiskās tiesības ir starptautisko tiesību subjektu radīto starptautisko tiesību normu kopums, kas nosaka valstu un citu mūsdienu starptautisko personu tiesības un pienākumus to savstarpējās attiecībās, to piederību pie Starptautiskās kopienas”¹.

Taču vienlaikus starptautisko privāttiesību teorētisko pamata aspektu izpētei ne vienmēr tiek pievērsta pietiekama uzmanība. L. Luncs atzīmēja, ka “..atsauces uz starptautisko privāttiesību teorētiskajiem sacerējumiem tiesu nolēmumos sastopamas arvien biežāk, nekā citu zinātnes nozaru jautājumu apspriedē... sarežģījumi veselā virknē jautājumos un robi gandrīz visu valstu spēkā esošajos normatīvajos aktos ir tik ievērojami, ka šeit krietni biežāk nekā citās tiesību nozarēs, ir jāizmanto likuma un tiesību analogija, un turklāt tiesību teorētiķu darbi; minēto darbu izpēte ir svarīga ne tikai teorētiski, bet arī praktiski...”².

Acīmredzot starptautisko publisko un privāttiesību, kā arī nacionālo tiesību savstarpējo attiecību un sakaru izpēte, ir iespējama tikai, pastāvot vairāku pamatproblēmu izpētes priekšnosacījumiem, konkrēti: starptautisko publisko un privāttiesību jēdzienu un kategoriju vienotība un atšķirības, no vienas puses, un vispārējās tiesību teorijas ietvaros izstrādāti jēdzieni un kategorijas, no otras

pusēs; jautājumi, kas skar starptautisko publisko un privāttiesību normu rašanās procesu; starptautiskā tiesībsubjektība, tiesiskā regulējuma objekts un priekšmets; starptautisko publisko un privāttiesību funkcionēšanas sistēmas uzdevumi un funkcijas; starptautiskās sistēmas un nacionālo tiesību sistēmas savstarpējās attiecības u.t.t.

Arvien pieaugošās starptautisko publisko un privāttiesību savstarpējo attiecību un sakaru problemātikas aktualitāti nosaka arī ekonomiskās integrācijas procesu attīstība. Starptautisko publisko un privāttiesību starpā pastāv cieši sakari, taču pastāv arī atšķirības. Starptautisko publisko un privāttiesību normas vērstas uz dažādu jomu starptautiskās sadarbības vispusīgās attīstības tiesisko apstākļu rašanos. Starptautiskās publiskās tiesības ir patstāvīga starptautisko tiesību normu sistēma, kas regulē starpvalstu attiecības, ko nodibināja to dalībnieki. Minētā specifiskā sistēma atšķiras no sistēmas, ko veido iekšējo tiesību normas. Savukārt starptautiskās privātās tiesības ir tiesību normu kopums, kas regulē privāttiesiskās attiecības, ko sarežģī starptautiskais elements, t.i., attiecības, kurām ir pārrobežu raksturs. Jāpiemin, ka vairāki autori atzīmēja tiesību iedalījuma publiskajās un privātajās tiesībās nenoteiktību vai pat noliedza tāda iedalījuma nepieciešamību. Piemēram, Spānijas pētnieks G. Garrido uzskata, ka Ulpiāna zināma doma būtībā apzīmē divas dažādas pozīcijas. Visu tiesību vispārējs pamats ir labums (lat. *utilitas*). Tādējādi privātajās tiesībās priekšroka ir atsevišķo personu labumam, bet publiskajās tiesībās – kopējam labumam, vai, kā uzskata prof. A. Fogels, kopējā labuma interesēm (lat. *pro bono publico*)³. Pēc G. Garrido domām, Senās Romas imperatora tiesību tālākveidošana pēc būtības uzskatīja tiesības par vienotu sistēmu, kuru, protams, nevar izmainīt ar atsevišķo personu vienošanām⁴. Citiem vārdiem, tiesību iedalījuma publiskajās un privātajās tiesībās saknes nav meklējamas romiešu tiesībās, bet īstenībā radās krietni vēlāk, pēc vairākiem gadsimtiem pēc Romas impērijas sabrukuma. Par to rakstīja krievu zinātnieks G. Maļcevs: “Pati privāto un publisko tiesību iedalījuma problēma ir eiropiska, tā vēsturiski radās un attīstījās rietumu kultūras iekšienē, piemērojama kontinentālās Eiropas tiesību modelim. Jau Anglija, ievērojot īpašus vēsturiskos nosacījumus, spēja nodibināt citu tiesību sistēmas modeli – anglosakšu tiesības, kurās tiek nodalīta vispārējo tiesību (*common law*) sistēma un taisnīguma tiesības (*the law of equity*), taču tajā nav iedalījuma privātajās un publiskajās tiesībās”⁵.

Raksta mērķis ir analizēt starptautisko publisko un privāttiesību mijiedarbību, kā arī nacionālo tiesību mijiedarbību un šajā sakarā sniegt publisko un privāttiesību teoriju un šo tiesību mijiedarbības novērtējumu, vispārējās tiesību teorijas terminu un kategoriju savstarpējos sakarus un izmantošanu starptautisko publisko un privāttiesību pētījumu sfērā.

Starptautiskās privātās tiesības cieši saistītas ar starptautiskām publiskām tiesībām. Tomēr ja starptautiskās publiskās tiesības ir tiesību patstāvīga sistēma, tad starptautiskās privātās tiesības ir nacionālo tiesību sastāvdaļa, kurai ir raksturīgs savdabīgums, jo tās regulē pārrobežu privāttiesiskās attiecības.

Pētījuma uzdevumi izriet no mērķa, proti, noskaidrot starptautisko publisko un privāttiesību būtību un izcelšanas izpratni; noskaidrot starptautisko publisko un privāttiesību savstarpējos sakarus un sakarus ar nacionālajām (iekšējām) tiesībām.

Pētījuma objekts ir starptautisko publisko un privāttiesību savstarpēja sakara problemātika.

Pētījuma rezultātā tapa vairāki secinājumi, kuru būtība ir šāda: 1) starptautiskās publiskās tiesības ir patstāvīga tiesību sistēma, bet starptautiskās privātās tiesības ir nacionālo tiesību sastāvdaļa; 2) starptautiskās publiskās un starptautiskās privātās tiesības atrodas savstarpējā saistībā; 3) vispār teorētiskās kategorijas un jēdzieni daļēji neatbilst kā starptautisko publisko, tā arī starptautisko privāttiesību dabai; 4) mūsdienu starptautisko tiesību vispār teorētisko pētījumu vērtība, rezultātu pamatotība un ticamība lielākoties atkarīga no tā, vai pētījumā iekļauti atbilstošo starptautisko tiesību kategorijas un jēdzieni: tiesības, tiesību avoti, griba u.c.

Pētījuma gaitā izmantotas tādas pētījuma metodes, kā analīze un sintēze, indukcija un dedukcija, abstrahēšana, vispārināšana, analogija, idealizācija, formalizācija, aksiomātiskā metode, sistēmloģiskā un vēsturiskā izpētes metode.

Starptautisko publisko un privāttiesību mijiedarbība un sakars

Publisko un privāttiesību iedalījuma problēmai, kas rodas attiecīgu starptautisko tiesību normu iztulkošanas procesā, tiesiskā regulējuma mehānisma pilnveides procesā, teorētisko pētījumu procesā, pēdējos gados tiek piešķirta arvien ievērojamāka teorētiskā un praktiskā nozīme. Svarīgi pasvītrot, ka "...privātās un publiskās

tiesības visās attīstītajās tiesiskās kārtības valstīs turpina eksistēt kā divi patstāvīgi, neatkarīga tiesiskā regulējuma atzari, kā divi tiesiskās iedarbības uz tiesiskajām attiecībām dažādi tipi”⁶. Taču, ņemot vērā, ka tie noteikti vispārīgā veidā un atšķirīgas pazīmes līdz šim nav guvušas viennozīmīgu izpausmi, tiesību iedalījuma privātajās un publiskajās tiesībās problēma līdz šim saglabā savu teorētisko nozīmi un aktualitāti, kā arī saglabā juridiski tehnisko un praktisko vērtību.

Starptautisko publisko un privāttiesību saistība izpaužas tajā, ka starptautiskās privāttiesības izmanto vairākus starptautisko publisko tiesību vispārīgus pamatus. Noteicošā nozīme ir, pirmkārt, valstu suverenitātes principiem, neiejaukšanās valstu iekšējās lietās principiem, diskriminācijas nepieļaušanai (nediskriminācijas princips). Starptautisko privāttiesību sfērā tiesību normas pamatā tiek veidotas katrā valstī patstāvīgi, liela nozīme ir valstu savu līgumisko saistību ievērošanas principam, kas ietver kā valstu līgumiskās saistības, tā arī vispār obligātās visām valstīm normas un starptautisko tiesību principus.

Starptautiskajās tiesiskajās attiecībās tiek piemērotas kā starptautisko publisko tā privāttiesību normas, kas vērstas uz ekonomisko, zinātniski tehnisko un kultūras sakaru tiesisko noformējumu, kalpo tiesisko attiecību attīstībai. Starptautisko attiecību praksē šīs normas un attiecīgas tiesiskās regulēšanas metodes, saglabājot savu specifiku un patstāvīgo nozīmi, nereti savā starpā mijiedarbojas. Dažos gadījumos kā starptautiskās publiskās tiesības, tā arī starptautiskās privāttiesības regulē vienotu tiesisko attiecību kompleksu, izmantojot specifiskās, katrai sistēmai raksturīgas, metodes. Starptautisko publisko un privāttiesību normu mijiedarbība izpaužas, konkrēti, tajā, ka starptautisko līgumu (kontraktu) saturs, kas attiecas uz starptautisko privāttiesību jomu, kādā daļā var būt noteiktas ar to vienošanās palīdzību, kas noteiktas starp attiecību valstu valdībām. Tajā pašā laikā katram līgumam (kontraktam) ir patstāvīga juridiskā nozīme. Praksē šādos gadījumos starptautisko publisko un privāttiesību kategorijas tiek piemērotas kopā.

Vairāki zinātnieki izteikuši viedokļus par starptautisko publisko un privāttiesību attiecībām un savstarpējo sakaru. Daži zinātnieki par starptautiskajām privāttiesībām uzskata starptautisko tiesību sastāvdaļu tās plašākajā nozīmē; blakus

starptautiskām ekonomiskām tiesībām, starptautiskām finanšu tiesībām, starptautiskām krimināltiesībām, ir viena no publisko tiesību nozarēm⁷; daži zinātnieki uztver starptautiskās privāttiesības kā civiltiesību sastāvdaļu (apakšnozari)⁸. Starptautiskajām privāttiesībām ir polisistēmas raksturs, proti, tā ir kompleksa tiesību sistēma un ieņem sevišķu vietu tiesību sistēmā: viena daļa to tiesību normu attiecas uz starptautiskajām tiesībām, bet otra daļa attiecas uz dažādu valstu nacionālajām tiesībām⁹; vēl daļa autoru, kas neskatoties uz starptautisko privāttiesību nosaukumā ietverto vārdu “starptautiskās”, uzskata to par katras valsts nacionālo tiesību patstāvīgu nozari¹⁰. Visbeidzot literatūrā izteikts viedoklis, ka starptautiskās privāttiesības vispār nav tiesības, bet gan normatīvo aktu izvēles tehniskās dabas noteikumi¹¹. Sekojot šādam viedoklim, vispārējās starptautiskās privāttiesības nepastāv, bet ir Vācijas privātās tiesības, Francijas privātās tiesības, Latvijas privātās tiesības u.t.t.

Starptautiskās publiskās un privāttiesības¹² savstarpēji ir cieši saistītas. Kaut gan jāpiekrīt R. Millersona izteiktajam viedoklim, ka starptautisko publisko un privāttiesību savstarpējo mijiedarbību nevar izteikt viennozīmīgi¹³.

Kopējā šo tiesību pazīme ir tā, ka abu tiesību jomas iziet ārpus nacionālo tiesību sistēmām, kā arī tās apvieno mērķu kopums un zināmā mērā pat tiesiskā regulējuma uzdevumi. Starptautisko publisko un privāttiesību normas vērstas uz starptautiskās sadarbības tiesisko apstākļu veidošanos dažādās dzīves sfērās.

Starptautisko publisko un privāttiesību iedalījums nav absolūts. Kā iepriekš atzīmēts, daži autori, kaut gan atzīst starptautisko tiesību iedalījuma pastāvēšanu publiskajās un privātajās tiesībās, tomēr pamatā saskata publiskā elementa pastāvēšanu, līdz ar to pēc būtības atzīstot tā dominanci¹⁴. Tomēr iedalījums saskatāms vairākos pamatos, konkrēti, regulējamo tiesisko attiecību raksturā, jo publisko un privāttiesību sfērā sabiedriskās attiecības ir dažādas pēc savas dabas un būtības, kas, protams, nevar neietekmēt to tiesisko savstarpējo sakaru¹⁵:

- starptautisko publisko tiesību normas regulē attiecības, kas rodas starp starptautisko publisko tiesību subjektiem (piemēram, valstīm), bet starptautisko privāttiesību normas regulē attiecības, kas veidojas dažādu valstu rezidentu (juridiskās un fiziskās personas) starpā.
- Ja starptautisko publisko tiesību pamata subjekti ir valstis, tad

starptautisko privāttiesību subjekti ir fiziskās un juridiskās personas.

- Ja starptautisko privāttiesību avoti ir starptautiskie līgumi, starptautisko tiesību paražas, starptautisko organizāciju akti, tad starptautisko privāttiesību avoti – katras valsts iekšējie normatīvie akti, starptautiskie līgumi, starptautiskās tiesiskās paražas un tiesu precedenti.
- Starptautisko privāttiesību sastāvā ietilpst divu veidu normas: materiālo tiesību normas (kas nosaka tiesības un pienākumus) un kolīzijas normas (kas novirza uz konkrētās valsts nacionālajām tiesībām). Kolīzijas normu esamība veido starptautisko privāttiesību būtisku atšķirību no starptautiskajām publiskajām tiesībām.
- Strīdu izskatīšanas kārtība arī atšķiras: starptautisko publisko tiesību strīdi tiek risināti vai nu valsts līmenī (starpvalstu strīdi), vai arī specializētajās cilvēktiesību aizsardzības iestādēs (strīdi, kas skar cilvēktiesības, piemēram, Starptautiskajā tiesā), savukārt starptautisko privāttiesību strīdi tiek izšķirti cita rakstura civiltiesību aizsardzības iestādēs (piemēram, Starptautiskajās šķīrējtiesās).
- Starptautiskās privāttiesības, atšķirībā no starptautisko publisko tiesību un nacionālo tiesību sistēmām, neveido sevišķu tiesību sistēmu. Tiesību normas, kas regulē starptautiskās (pārrobežu) nevalstiskās attiecības, kurām nepiemīt varas raksturs, ir starptautisko privāttiesību objekts, un pēc sava avota atrodas kā dažādu valstu nacionālajās tiesībās, tā arī starptautiskajās publiskajās tiesībās.

Tomēr, analizējot jautājumu par starptautisko publisko un privāttiesību sakaru un mijiedarbību, izmantojot juridiskās kategorijas, situācija izskatās savādāk. Nevar nepiekrīst Krievijas zinātnieces L. Anufrijevas izteiktajam viedoklim, ka “.. starptautisko publisko un privāttiesību zinātnes attiecas uz tāda veida teorētiskām tiesību disciplīnām, kuras lielā mērā raksturo to ietvaros eksistējošo kategoriju specifika un unikalitāte”¹⁶. Šeit jāatzīmē, ka gan starptautiskās publiskās tiesības, gan starptautiskās privāttiesības neaprobežojas tikai ar tiesību teorijas atziņu izmantošanu, bet arī ar salīdzinošu tiesību kategorijām. Kā raksta Vācijas zinātnieki K. Zvaigerts un H. Kets, tiesību teorija un salīdzinošās tiesības norāda, pretēji pozitīvismam, dogmatismam un aprobežotam

nacionālismam, uz vispārējo tiesību vērtību un tiesību zinātnes universālo raksturu, palīdz pārvarēt šauru specializāciju pateicoties efektīvai vispārinošai tiesiskai domāšanai, kas apbruņo kritisko prātu ar plašu “risinājumu klāstu”, kur ir sakoncentrēta visas pasaules pieredze¹⁷. Taču vairāki juristi – starptautisko tiesību speciālisti, kas pētīja dažādas starptautisko tiesību teorētiskās problēmas, atzīmēja, ka mūsdienu vispārējā tiesību teorija nav piemērojama starptautiskajās tiesībās, jo tiesību teorija ir atdalīta no starptautiskajām tiesībām, vai arī tikai atrunā iespēju ievērot starptautisko tiesību īpatnības nacionālajās (iekšējās) tiesībās. Protams, tas nevar nozīmēt, ka starptautiskajām publiskajām un privāttiesībām nebūtu raksturīgi vispārējie tiesību procesi un parādības. Tomēr tikpat pareizi uzskatīt, ka katrā juridiskajā zinātnē, t. sk. starptautiskajās publiskajās un privāttiesībās, pastāv savs pamata tiesību abstrakciju komplekss, kas izpaužas īpatnējās tiesību kategorijās un jēdzienos, kas iegūst priekšmetisko izpausmi objektīvajās tiesībās.

Atšķirībā no starptautiskajām publiskajām tiesībām starptautiskās privāttiesības regulē pārrobežu rakstura privāti tiesiskās attiecības. Vairākos avotos tiek norādīts uz ārzemju elementu šajās attiecībās (viens no subjektiem ir ārzemnieks; tiesisko attiecību objekts atrodas ārzemes; juridiskais fakts, ar kuru saista tiesisko attiecību rašanos, izmaiņas vai izbeigšanos, notika ārzemēs). Jāpiekrīt literatūrā izteiktajam viedoklim, ka tieši šis ārzemju elements piešķir pārrobežu attiecībām “jauno būtisko kvalitāti, kas rada vajadzību pēc citām metodēm un tiesiskā regulējuma veidiem”¹⁸.

Nav nepieciešamības šajā rakstā pierādīt, ka tiesību zinātne operē ar pamata jēdzieniem – sistēmu veidojošajām tiesību kategorijām. Citādāk sakot, jebkurā tiesību zinātnē pastāv abstrakciju rinda, kas nosaka vai noliedz sistēmu veidojošu un to vienotību nodrošinošo tiesību normu kopuma esamību. Tādas tiesību abstrakcijas ir: “tiesību subjekts”, “tiesību objekts”, “tiesiskā regulējuma metodes vai metode”, “principi”, “funkcijas” u.t.t.

Vispārējā tiesību teorijā pieņemts uzskatīt, ka tiesību iedalīšanai apakšnozarēs par stabilu kritēriju eksistē tiesiskā regulējuma priekšmets un, protams, metode, kā arī tiesiskajam regulējumam raksturīgi tiesību līdzekļi. Attiecībā uz SPT nedz objekta vienotība, nedz tiesiskā regulējuma sevišķās metodes esamība nedod iespēju viennozīmīgi identificēt šo tiesību priekšnoteikumu sistēmu. Acīmredzot starptautiskajās privāttiesībās par šo priekšnoteikumu

sistēmu kalpo principu sistēma, kā arī tāda kategorija, kā “tiesību subjekti”. Starptautisko publisko tiesību savdabīga dominante ir objekta specifika. Tomēr kā kopējā abu zinātņu pazīme jāpiemin kategorija “tiesību subjekti”, ko izmanto kā starptautiskās publiskās tiesības, tā arī starptautiskās privāttiesības kā sistēmu veidojošu faktoru.

Par starptautiskajām privāttiesībām var runāt tādu tiesisko attiecību kontekstā, kas rodas starptautisko privāto, tirdzniecības, ģimenes, mantošanas, darba un citās tiesiskās attiecībās. To galvenā pazīme, izņemot to starptautisko raksturu, ir arī šo tiesisko attiecību civilais raksturs. Un, protams, par pašu būtisko šo tiesisko attiecību īpatnību jāmin šo attiecību sakars ar nacionālo (iekšējo) tiesību sistēmu un ne mazāk kā divās valstīs pastāvošā tiesiskā kārtība.

Tāpat jāpiemin starptautisko publisko un privāttiesību uzdevumi un funkcijas un to stabilie savstarpējie sakari.

Starptautisko publisko un privāttiesību pamatkategorijas un jēdzieni

Kā starptautisko publisko tiesību, tā starptautisko privāttiesību mērķi nosaka to attīstības galvenos virzienus, savukārt minēto tiesību jomu uzdevumi tos konkretizē, sadalot atsevišķos virzienos¹⁹. Zinātniskās literatūras avotu analīzes rezultātā, autoru ieskatā, kopumā var nodalīt šādus starptautisko publisko tiesību darbības virzienus (funkcijas): lietišķo sakaru ar citām valstīm noregulējums, darbības konkrēta virziena pilnveide; starptautiskas sadarbības un līdzdarbības efektīvo formu meklējumi, t. sk. tiesību sfērā, piemēram, ekstradicijas (izdošanas) sfērā; aktīva līdzdarbība ekonomikas, zinātnes un tehnikas jomā, pieredzes apmaiņa; fizisko un juridisko personu tiesību un brīvību aizsardzība; citu valstu normatīvo aktu izpēte, unifikācijas darba izpēte; starptautisko tiesisko attiecību noregulējums.

No teorijas viedokļa, starptautisko privāttiesību funkcijas ir šādas: koordinējošā funkcija – starptautisko privāttiesību normās izpaužas valstu vispārpieņemtie uzvedības standarti tiesiskajās attiecībās; regulējošā funkcija – valstu precīzi noteikti uzvedības noteikumi attiecīgajās sadarbības sfērās; nodrošinājuma funkcija – normu pieņemšana, kas mudina valstis ievērot starptautiskās saistības; aizsargājošā funkcija – likumisko tiesību un interešu

aizsardzība. Tomēr praktiski starptautisko privāttiesību darbības virzienos saskatāmi līdzīgi starptautisko publisko tiesību darbības virzieni: lietišķo sakaru ar ārzemju partneriem tiesiskā regulējuma pilnveide; efektīvāko starptautiskās sadarbības formu meklējumi; ārzemju juridisko un fizisko personu tiesību un likumisko interešu aizsardzība; dažādu valstu iekšējo normatīvo aktu unifikācija, dažādu valstu iekšējā tiesiskā regulējuma saistībā ar ārzemju elementa esamību, tuvināšana.

Tiesību principu problēma, līdzīgi kā citās tiesību apakšnozarēs, ir viena no starptautisko publisko un privāttiesību diskutablajām problēmām. Principu nozīme ir ārkārtīgi nozīmīga starptautiskajās privāttiesībās, kur ietilpst daudzozaru, unificētās materiālās un kolīzijas normas. Tiesiskā regulējuma robu (likuma, tiesību robi) problēma saistībā ar principu nozīmi arī pastāv. Vēl XX gs. sākumā pazīstams kolīziju tiesību speciālists M. Bruns rakstīja: “Pienāks moments, kad robu, ko atstāja likumdošana un iepriekšējā prakse, aizpildīšanai neko nedos nedz interpretācija, nedz analogijas risinājumi, un tad vajadzēs vērsties pie tiesību analogijas, t. i., lēmumiem pēc likumu jēgas un gara”²⁰. Bet tā kā “likumu jēga un gars” ir tiesiskās apziņas vai likumdevēja kategorija vai arī praktizējošā jurista - dogmatiķa kategorija, – turpina minētais autors, par izvēles lauku kalpo vai nu nacionālā, vai arī starptautiskā tiesiskā kārtība.

Starptautisko publisko tiesību principi ir vispārinātas vadošās normas, kas atspoguļo starptautisko tiesību iezīmes un to galveno saturu, šim normām ir augstāks juridiskais spēks. Pamata starptautisko publisko tiesību principi fiksēti šādos normatīvajos dokumentos: Apvienoto Nāciju Organizācijas Statūtos (1945); Starptautisko tiesību principu deklarācija attiecībā uz draudzīgām attiecībām un sadarbību starp valstīm saskaņā ar Apvienoto Nāciju Organizācijas Statūtiem (1970)²¹; Eiropas Drošības un sadarbības konferences nobeiguma akts (1973). Atsevišķi principi noregulēti arī citos normatīvajos starptautiskajos dokumentos. SPT principiem parasti tiek pieskaifīti: valstu suverenitāte, valstu suverēnā līdztiesība; spēka un spēka pielietošanas draudu nepielietošana; miermīlīga starptautisko strīdu atrisināšana; valstu teritoriālā nedalāmība; valsts robežu neaizskaramība; neiejaukšanos valstu iekšējās lietās; tautu (nāciju) līdztiesība un pašnoteikšanas tiesības; sadarbība valstu starpā un citiem starptautisko publisko tiesību subjektiem; cieņa pret

cilvēka tiesībām un pamatbrīvībām; apzinīga starptautisko publisko tiesību subjektu starptautisko saistību izpilde.

Savukārt starptautisko privāttiesību principus var definēt kā objektīvi noteiktas normas, kurām ir augstākais imperatīvais spēks. Visbiežāk kā starptautisko privāttiesību principi literatūrā tiek minēti šādi principi: starptautiskā pieklājība (lat. *comitas gentium*, angļ. *comity*); nacionālais režīms; vislielākās labvēlības princips; retorsijas princips, citi principi. Eksistē vairākas “vispārīgo principu” klasifikācijas. Piemēram, V. Venglers piedāvāja šādu starptautisko privāttiesību principu sistēmas klasifikāciju: publiskās kārtības ievērošana; materiālā harmonija un iekšējā lēmumu vienveidība; materiālo tiesību normu mērķa ievērošana; lēmumu starptautiskā vienveidība; sevišķi spēcīgas (tieši saistītas ar tiesiskajām attiecībām) tiesiskās kārtības meklējumi u. c. principi²².

Starptautiskajās publiskajās un privāttiesībās vērojami saskarsmes punkti gan objektu, gan subjektu jautājumā, gan principu jautājumā, tomēr, ņemot vērā vienā gadījumā – tiesisko attiecību publisko raksturu, otrajā gadījumā – privāto raksturu, pastāv būtiskas atšķirības abu zinātnes apakšnozaru konceptuālo jautājumu izpratnē un būtībā.

Starptautisko un nacionālo (iekšējo) tiesību savstarpējs sakars

Mūsdienās izšķir divu tipu tiesību sistēmas – starptautiskās tiesības un valsts nacionālās (iekšējās) tiesības.

Daži zinātnieki-juristi kā sevišķo tiesību sistēmu piedāvā Eiropas tiesības. Starptautisko un nacionālo (iekšējo) tiesību mijiedarbībai starptautisko tiesību teorijā tika pievērsta nopietna uzmanība. XX gadsimtā šāda mijiedarbība realizēta tiešas recepcijas veidā vai starptautisko tiesību normu inkorporācijā starptautiskajās privāttiesībās un nacionālajās (iekšējās) tiesībās. Kā piemēru var minēt Romas konvenciju par tiesību aktiem, kas piemērojama līgumsaistībās (1980)²³.

Starptautisko un nacionālo (iekšējo) tiesību savstarpējs sakars un mijiedarbība ir viena no starptautisko publisko un privāttiesību fundamentālajām teorijas un prakses problēmām. Starptautiskās un iekšējās attiecības, kā arī no tām izrietošās starptautiskās un nacionālās (iekšējās) tiesības cieši saistītas. Tāpēc starptautisko un nacionālo tiesību koordinācija un saskaņotība kalpo nacionālo ekonomiku

efektīvās funkcionēšanas interesēm, cilvēktiesību aizsardzības nepieciešamo pasākumu nodrošināšanai, miermīlīgam kursam, kas virzīts uz sadarbību, nevis uz spēka pielietošanu, starptautiskajā arēnā. Starptautisko un nacionālo (iekšējo) tiesību savstarpējs sakars atklāj iespējas pilnīgāk un precīzāk izprast starptautisko tiesību realizācijas formas un veidus atsevišķo valstu iekšienē un attiecīgi sarežģītumu, kas rodas to realizācijas procesā, novēršanas ceļus. Zinātniskajā literatūrā ir formulētas šādas starptautisko un nacionālo (iekšējo) tiesību savstarpēja sakara koncepcijas: duālā koncepcija un monisma koncepcija.

Duālā koncepcija balstās uz atziņu, ka starptautiskās un nacionālās tiesības ir divas patstāvīgas, savā starpā neatkarīgas tiesību sistēmas, kas pastāv atrauti viena no otras, kaut gan praksē tiek novērotas to tiesiskā regulējuma sfēru saskarsme, piem., H. Trippels, D. Ancillotti²⁴. Savukārt monisma koncepcijas balstās uz starptautisko un nacionālo (iekšējo) tiesību vienotības atzīšanu, tās veido vienotu tiesību sistēmu. XX gadsimta vidū Amerikas jurists – starptautisko tiesību speciālists Č. Haidš piedāvāja starptautisko tiesību normas “..uzskatīt par atsevišķo valstu iekšējām tiesībām...”²⁵. Taču sevišķi pilnīgi un secīgi šis princips guvis savu realizāciju H. Kelzena darbos “Tīrā tiesību teorija” un “Starptautisko tiesību principi”²⁶.

Par monistisko koncepciju pamata tēzi var uzskatīt šo tiesību sistēmu vienotības atzīšanu. Attiecīgi starptautiskās tiesības un nacionālās (iekšējās) tiesības ir divas vienotas sistēmas sastāvdaļas. Turklāt daļa no monisma virziena atbalstītāju norādīja uz nacionālo (iekšējo) tiesību tā saucamo pirmatnību, citi – starptautisko tiesību pirmatnību. Tie zinātnieki, kas atbalstīja nacionālo (iekšējo) tiesību pirmatnību, balstījās uz G. Hēgeļa tēzi, kurā norādīts, ka “valsts ir absolūta vara uz zemes”, un attiecīgi tikai šī vara ir spējīga pēc savas gribas izmantēt ne tikai nacionālās (iekšējās), bet arī starptautiskās tiesības²⁷. Tomēr kopumā monisma teorija piekritēji pretstata starptautiskās tiesības valsts suverenitātei, ar vienu atšķirību: vieni noliedz starptautiskās tiesības, citi – noliedz valsts suverenitāti. Pēdējā laikā monisma teorijas piekritēji lielākoties atbalsta starptautisko tiesību virsvadību pār nacionālām (iekšējām) tiesībām.

Neapšaubāmi starptautisko tiesību normas ietekmē nacionālo (iekšējo) tiesību attīstību. Starptautiskajos tiesību aktos reizēm ir arī normas, kas piedāvā gala formulējumus iekšējo likumu pilnveidei tām valstīm, kuras ir šādu aktu dalībnieces. Piemēram, 1966. gada Paktā par cilvēka ekonomiskām, sociālām un kultūras tiesībām ir

ietverta konkrēta formula (7. p.): “Sievietēm ir jāgarantē ne sliktāki darba noteikumi par tiem, kādi pastāv vīriešiem. Par vienādu darbu ir jābūt vienādai darba samaksai”²⁸. Atsevišķās starptautisko publisko tiesību jomās var saskatīt līdzīga rakstura normas. Piemēram, starptautiskajās krimināltiesībās saskaņā ar Romas Starptautiskās Krimināltiesas Statūtiem (1998) kā kriminālsodāmi nodarījumi tiek atzīti starptautisko noziegumu veidi (agresija, noziegumi pret cilvēci, kara noziegumi, genocīds)²⁹. Minēti noziedzīgi nodarījumi ir paredzēti arī mūsu valsts Krimināllikuma Sevišķajā daļā. Arī Satversmes tiesas spriedumos un Satversmes komentāros atrodamas atsauces uz tiesību normām, kas ir reglamentētas starptautisko tiesību dokumentos, kā arī Satversmes tiesas spriedumos iekļauta to analīze. Piemēram, Starptautiskā pakta par pilsoniskajām un politiskajām tiesībām (1966) 25. panta normas tiek analizētas 2000. gada 30. augusta Satversmes tiesas spriedumā lietā Nr. 2000-03-1³⁰.

Visbeidzot starptautisko un nacionālo (iekšējo) tiesību mijiedarbības problēmas pamatā var iezīmēt trīs aspektus: 1) nacionālo (iekšējo) tiesību ietekme uz starptautisko tiesību principiem un normu rašanos un pretēji – starptautisko tiesību ietekme uz nacionālo (iekšējo) tiesību normu un principu veidošanos; 2) starptautisko tiesību normu piemērošana attiecīgo valstu teritorijā un ārpus tās valsts teritorijas, kurā norma tika radīta; 3) starptautisko tiesību un nacionālo (iekšējo) tiesību normu kolīzija, kā arī šo kolīziju novēršana un pārvarēšana.

Kopsavilkums

Ja starptautiskās publiskās tiesības ir patstāvīga tiesību sistēma, tad starptautiskās privāttiesības ir nacionālo (iekšējo) tiesību sastāva elements. Vienlaikus iedalījums starptautiskajās publiskajās un privāttiesībās nav absolūts. Ievērojot tiesiskā regulējuma mērķu un uzdevumu dažādību, acīmredzams to ierobežotais savstarpējais sakars un mijiedarbība attiecību normatīvi tiesiskā regulējuma procesā, ko aprūrina ārzemju elements.

Zinātnē ir izteikti vairāki viedokļi par starptautisko publisko un privāttiesību vietu tiesību sistēmā. Tā, starptautiskās privāttiesības tiek saprastas kā starptautisko tiesību sastāvdaļa tās plašākā nozīmē; starptautiskās privāttiesības ir civilo tiesību daļa (apakšnozare); starptautiskajām privāttiesībām ir polisistēmas raksturs un tās ieņem sevišķu vietu tiesību sistēmā: viena daļa tiesību normu attiecās uz

starptautiskām tiesībām, otrā daļa – uz dažādu valstu nacionālām tiesībām. Neskatoties uz vārda “starptautiskās” lietojumu starptautisko privāttiesību nosaukumā, tās ir patstāvīga katras valsts nacionālo (iekšējo) tiesību sastāvdaļa.

Pastāv šādas starptautisko un nacionālo (iekšējo) tiesību koncepcijas: 1) duālisma koncepcija; 2) monisma koncepcija, kas ietver: a) starptautisko tiesību prioritātes (pirmatnības) virsvadību pār nacionālajām (iekšējām) tiesībām; b) nacionālo (iekšējo) tiesību pirmatnības teorija virs starptautiskajām tiesībām.

Dažiem vispārējās tiesību teorijas jēdzieniem nepiemīt tāda abstrakcijas un kopuma pakāpe, lai tos varētu piemērot starptautiskajās publiskajās un privāttiesībās. Kā piemēru var minēt terminu “tiesības”, “tiesību norma”, kas starptautiskajās tiesībās tiek izprasti atšķirīgi: kā saskaņotas gribas, starptautisko attiecību subjektu pozīcija, bet nereti – šo attiecību subjektu kopīgo interešu produkts.

Starptautiskajās publiskajās un privāttiesībās nav iespējama tiesību teorijas konstrukcijas “*griba*” izmantošana.

Mūsdienās kļūst acīmredzami, ka vispārējo tiesību teoriju ir neefektīvi attīstīt tikai uz nacionālo (iekšējo) tiesību bāzes un starptautiskās tiesības būtiski paplašina tiesību teorijas avotu bāzi.

Atsauces

- ¹ Fogels A. (2009). Modernās starptautiskās tiesības. Rīga: Zvaigzne ABC. 9. lpp.
- ² Лунц Л.А. (2002). Курс международного частного права: в 3 т. Москва: Спарк. С. 68.
- ³ Fogels A. (2009). Modernās starptautiskās tiesības. Rīga: Zvaigzne ABC. 6. lpp.
- ⁴ Sk.: Гарсия Гарридо М.Х. (2005). Римское частное право: казусы, иски, институты / Пер. с испанского Ю.В. Пуцаева и др.; Отв. ред. Л.Л. Кофанов. Москва: Статут, С. 148-149.
- ⁵ Мальцев Г.В. (2003). К вопросу о частном и публичном праве // Право и гражданское общество в современной России. Москва: Изд-во РАГС, – 584. Sk. arī <https://cyberleninka.ru/article/n/problema-chastnogo-i-publicnogo-prava/viewer> – aplūkots 29.12.2019.
- ⁶ Гражданское право: Учебник: В 2 т. / Отв. ред. Е.А. Суханов. 2-е изд., перераб. и доп. (2000). Москва: БЕК, Т.1. С.2.
- ⁷ Sk.: Галенская Л.Н. (2009). Тенденции развития правового регулирования международных отношений в XXI веке // Международные отношения и право: взгляд в XXI век / International Relations and law: A look into century. Материалы конференции в честь профессора Л.Н. Галенской / Под ред. С.В. Бахина. – СПб.: Издательский дом С.-Петербур. гос. ун-та,

- Университетский издательский консорциум «Юридическая книга». С. 28 – 42.; Капустин М.Н. (1873). Международное право. Конспект лекций. – Ярославль: Типография Губернской Земской Управы; Мартенс Ф.Ф. (1905). Современное международное право цивилизованных народов. Т.2./5-е изд., доп. и испр. – С.-Пб.: Тип. А. Бенке, 686 с. – репринтная копия.
- ⁸ Piemēram, vēl XIX gs. K.I. Mališevs atzīmēja, ka “..starptautiskās privātās tiesības ir nekas cits, ka privāttiesību daļa. T. i., civilo tiesību teorija starptautiskajā aprītē”. Sk.: Малышев К.И. (1878). Курс общего гражданского права России. – СПб.: тип. М. Стасюлевича, С. V. Šo pieeju atbalsta mūsdienu autori, piemēram, M.I. Braginskis, V.P. Mozolins: sk. Брагинский М.И. (1982). О природе международного частного права// Проблемы совершенствования советского законодательства. Труды ВНИИСЗ. М., Вып.24. С.146 – 160; Мозолин В.П. (2012). Гражданское право: учеб.: в 3 т. Т. 1 / отв. ред. В.П. Мозолин. – 2-е изд. перераб. и доп. Москва: Проспект, С. 30.
- ⁹ Mūsdienu autoru vidū šo viedokli atbalsta T.N. Nešatajeva, R.A. Millersons. Sk.: Нешатаева Т.Н. (2001). Международный гражданский процесс. Учебный курс в трех частях. Москва: Городец, 624 с.; Мюллерсон Р.А. (1982). О соотношении международного публичного, международного частного и национального права // Советское государство и право, №2. С. 86.
- ¹⁰ Mūsdienās ir visizplatītākais viedoklis, atbilstoši kuram starptautisko privāttiesību priekšmets pieder dažādu valstu iekšējo privāttiesību sfērai un ir patstāvīga tiesību nozare. Turklāt katras valsts starptautiskās privāttiesības atšķiras no regulējuma citās valstīs.
- ¹¹ Бирюков П.Н., Понедельченко Н.М. (2005). Ещё раз о международном частном праве // Международное публичное и частное право. №3.
- ¹² Šo terminu “starptautiskās privātās tiesības” pirmo reizi piedāvāja ieviest 1834. gadā ASV Augstākās tiesas tiesnesis Dž. Stori darbā “Kolīziju tiesību komentārs”. Sk.: Story J. (1834). Commentaries of the Conflict of Law. Boston: Hilliard, Gray and Company, 605 p.
- ¹³ Sk.: Мюллерсон, Р.А. (1985). Соотношение и взаимодействие международного публичного, международного частного и национального права: Теоретико-методологическое исследование: Автореф. дис. докт. юрид. наук. Москва: МГУ.
- ¹⁴ Fogels A. (2009). Modernās starptautiskās tiesības. Rīga: Zvaigzne ABC. 10. lpp.
- ¹⁵ Sk.: Асланян Н.П. (2001). Основные начала российского частного права. – Иркутск: Изд-во ИГЭА, С.128.
- ¹⁶ Ануфриева Л.П. (2002). Соотношение международного публичного и международного частного права: правовые категории. Москва: Спарк, С. 8. Автореферат диссертации. <http://www.dslib.net/civil-pravo/sootnoshenie-mezhdunarodnogo-publichnogo-i-mezhdunarodnogo-chastnogo-prava.html> – aplūkots 30.12.2019.
- ¹⁷ Sk.: Цвайгерт К., Кетц Х. (1998). Введение в сравнительное правоведение в сфере частного права. В 2 т. / Пер. с нем. – М.: Международные

- отношения, Т. 1. С. 36.
- ¹⁸ Международное частное право: учеб. пособие / под ред. Г.К. Дмитриевой [и др.]. (1993). Москва: Юристъ, С. 6–7. Sk. http://pnu.edu.ru/media/filer_public/30/d4/30d49ac8-0eac-4d54-9545-da988b9004e4/mp_mu.pdf -aplūkots 30.12.2019.
- ¹⁹ Interesantu viedokli pauž A. Fogels grāmatā “Modernās starptautiskās tiesības”, kurā autors no funkcionalitātes viedokļa izdala stabilizējošo funkciju un radošo funkciju. Savukārt pēc būtības autors piedāvā starptautiskās tiesības vērtēt arī cilvēku sabiedrības vajadzību aspektā (Fogels A. (2009). Modernās starptautiskās tiesības. Rīga: Zvaigzne ABC. 22.-23. lpp.).
- ²⁰ Брун М.И. (1915). Введение в международное частное право. – Пг.: Тип. В.Ф. Киршбаума, С. 20 – 21.
- ²¹ Starptautisko tiesību principu deklarācija attiecībā uz draudzīgām attiecībām un sadarbību starp valstīm saskaņā ar Apvienoto Nāciju Organizācijas Statūtiem (1970), pieņemta ar ANO Ģenerālās asamblejas rezolūciju 2625 (XXV)// [https://www.un.org/ru/documents/ decl_conv/declarations/intlaw_principles.shtml](https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/intlaw_principles.shtml)
- ²² См.: Wengler W. (1942 – 1943). Die allgemeinen Rechtsgrundsätze des internationalen Privatrechts und Ihre Kollisionen // Zeitschrift für öffentliches Recht. Band XXIII. Heft 4 – 5. S. 473 – 509. Citēts pēc: Асосков А.В. (2012). Основы коллизионного права. Москва – Берлин, С. 268. Sk. <http://m-lawbooks.ru/index.php/product/a-v-asoskov-osnovyi-kollizionnogo-prava/> – aplūkots 30.12.2019.
- ²³ Sk.: 11.04.2005. МК rīkojums Nr.224 „Par Konvenciju par Čehijas Republikas, Igaunijas Republikas, Kipras Republikas, Latvijas Republikas, Lietuvas Republikas, Ungārijas Republikas, Maltas Republikas, Polijas Republikas, Slovēnijas Republikas un Slovēnijas Republikas pievienošanas Konvencijai par tiesību aktiem, kas piemērojami līgumsaistībām, kura atvērta parakstīšanai Romā, 1980. gada 19. jūnijā, un pirmajam un otrajam Protokolam par tās interpretāciju, ko veic Eiropas Kopienu Tiesa” // Latvijas Vēstnesis, 58, 13.04.2005. [stājas spēkā: 11.04.2005.], <https://likumi.lv/ta/id/105701-par-konvenciju-par-cehijas-republikas-igaunijas-republikas-kipras-republikas-latvijas-republikas-lietuvas-republikas-ungarijas> – aplūkots 30.12.2019.
- ²⁴ Блищенко И.П. (1960). Международное и внутригосударственное право. Москва: Международные отношения, С. 52. Sk. <http://lawlibrary.ru/izdanie13134.html> (aplūkots 30.12.2019.).
- ²⁵ Хайд Ч. (1950). Международное право, его понимание и применение Соединенными Штатами Америки. Т.1. Москва: Иностранная литература, С. 77. Sk. <https://naukaprava.ru/catalog/435/840/5187/30847> (aplūkots 30.12.2019.).
- ²⁶ Абдулаев М.И. (1992). Примат международного права над внутригосударственным: история и современность // Правоведение, №4. С. 48. Sk. <https://elibrary.ru/item.asp?id=23491919> (aplūkots 30.12.2019.).
- ²⁷ Гегель Г.В.Ф. (1820). Философия права /Полное собр. соч.: в 14 томах /пер. с нем. Б.Г. Столпнер. Москва: Соцэргиз. Т.7: Философия права. 1934. С. 349./ Sk. arī: <http://filosof.historic.ru/books/item/f00/s00/z0000360/>

index.shtml (aplūkots 30.12.2019.).

Fogels A. (2009). Modernās starptautiskās tiesības. Rīga: Zvaigzne ABC. 48. lpp.

Romas Starptautiskās Krimināltiesas Statūti (pieņemti 17.07.1998., stājas spēkā 01.09.2002., publicēts Latvijas Vēstnesī, Nr.97., 28.06.2002. Sk. <https://m.likumi.lv/doc.php?id=63901>(aplūkots 02.01.2020.).

²⁸ Fogels A. (2009). Modernās starptautiskās tiesības. Rīga: Zvaigzne ABC. 48. lpp.

²⁹ Romas Starptautiskās Krimināltiesas Statūti (pieņemti 17.07.1998., stājas spēkā 01.09.2002., publicēts Latvijas Vēstnesī, Nr.97., 28.06.2002. Sk. <https://m.likumi.lv/doc.php?id=63901> (aplūkots 02.01.2020.).

³⁰ Satversmes tiesas 30.08.2000. spriedums lietā Nr. 2000-03-01 «Par Saeimas vēlēšanu likuma 5. panta 5. un 6. punkta un Pilsētas domes un pagasta padomes vēlēšanu likuma 9. panta 5. un 6. punkta atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 89. un 101. pantam, Eiropas Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas 14. pantam un Starptautiskā pakta par pilsoņu un politiskajām tiesībām 25. pantam». Sk. <https://likumi.lv/> (aplūkots 02.01.2020.).

Аннотация

В статье рассмотрены высказанные в науке дискуссионные точки зрения о существовании базовых теоретических вопросов: о единстве и различиях, об органической связи между ними, отличительных признаках международного публичного права и международного частного права, с одной стороны, и общетеоретических понятий и категорий внутригосударственного (национального) права, с другой стороны, а также теоретических и практических вопросов, касающихся процесса создания норм международного права.

По результатам исследования сформулированы выводы, суть которых сводится к следующему: (1) международное публичное право представляет собой самостоятельную систему права, а международное частное право является составной частью национального права; (2) международное публичное право и международное частное право взаимосвязаны; (3) общетеоретические понятия и категории далеко не в полной мере соответствуют природе как международного публичного права, так и международного частного права; (4) ценность осуществляемых сегодня общетеоретических исследований, обоснованность и достоверность полученных результатов во многом зависит от включения в исследование понимания и интерпретации соответствующих международно-правовых и частноправовых понятий и категорий: право, источники права, воля и др.